

Radovan Hendrych:

## Unterarten in der „Flora der Umgebung von Prag“ von Ladislav Čelakovský (1870)

Vor einigen Jahren machte K. Domin (1948) auf die Unterarten aufmerksam, welche L. Čelakovský in seinem Werke „Prodromus der Flora von Böhmen“, und zwar in deutscher (1867—1881), sowie in tschechischer (1868—1883) Ausgabe, unterschieden hatte. Domin, welcher in einer ausführlichen Übersicht alle 487 von Čelakovský beschriebenen Unterarten angibt, hatte jedoch vergessen, dass viele von ihnen und auch einige andere Unterarten schon früher von Čelakovský in der Schrift „Květena okolí Pražského“ (Flora der Umgebung von Prag) veröffentlicht worden waren. Dieses Werk erschien 1870 in dem periodischen Jahrbuch „Živa — Sborník vědecký musea království Českého, odb. přír.-math.“, wo es den ganzen 4. Band einnimmt. Es handelt sich hier zumindest um eine Priorität bei vielen Dikotyledonen-Pflanzen, welche erst im II. und III. Teil seines „Prodromus“ in den Jahren 1871 und 1875 erschienen.

Dass Čelakovský seine Unterarten ganz in Übereinstimmung mit der heute allgemein herrschenden Taxon-Hierarchie anwendete, davon können wir uns in der Schrift, auf welche ich hier hinweise, noch besser überzeugen, als in seinem „Prodromus“ (Čelakovský, 1867, p. VII., 1868, p. II.; Domin 1948, p. 2).

Čelakovský (1870, p. 29) schreibt: „Ich unterscheide Arten im engeren, strengeren Sinne und Unterarten, welche, obwohl sie selbständiger und wichtiger als blosse Abarten sind, doch nach meiner Überzeugung keine Gültigkeit von wahren Arten haben, denn sie müssen mit anderen Arten verbunden werden. Ich habe zwar die Unterarten unter einem selbständigen Namen angeführt, wie sie den eigentlichen Arten gegeben werden, aber nicht unter einer besonderen Nummer, sondern nach Buchstaben b), c), welche zu der vorhergehenden Nummer gehören. So ist z. B. c) *Carex schreberi* Schrank nur eine Unterart, welche zur Art 136 *C. brizoides* gehört. Man könnte sie auch als *Carex brizoides* c) *schreberi* bezeichnen; aber die erste Bezeichnung ist wegen ihrer Kürze im Verzeichnis am besten geeignet. Die angepflanzten oder durch Anpflanzung nur verwilderten Arten haben keine Nummer erhalten.“\*

Die Nebenbezeichnung der Schrift lautet: „Verzeichnis aller um Prag einheimischen und angepflanzten Arten und Unterarten der Gefäßpflanzen . . .“\*\*

\* „Rozeznávám druhy v užším, přísnějším smyslu, a plemena, která, ač jsou samostatnější a vážnější než pouhé odrůdy, přece dle přesvědčení mého nemají platnost pravých druhů, nýbrž s jinými druhy spojeny býti musejí. Uvedl jsem plemena tato sice pod jménem samostatným, jaké se vlastním druhům dává, však ne po zvláštním čísle, nýbrž po písmeně b), c), patřícím k předcházejícímu číslu. Tak na př. jest c) *Carex schreberi* Schrank toliko plemeno náležející k druhu 136 *C. brizoides*, a mohlo by se tedy také naznačiti co *Carex brizoides* c) *Schreberi*, avšak název první jest v seznamu jak tento pro krátkost pohodlnější. Druhy pěstované a pěstováním pouze zdivočelé neobdržely žádného čísla.“

\*\* „Seznam všech okolo Prahy samorostlých a vůbec pěstovaných druhů a plemen rostlin cévnatých . . .“

Zum Unterschiede von der Regel, die Čelakovský im „Prodromus“ anwendete, wählt er hier die Bezeichnung für Unterarten nur bei nichttypischen Unterarten, nie bei typischen Unterarten, welche er, von wenigen Ausnahmen abgesehen, ohne Bezeichnung lässt.

Ich glaube, dass es deshalb notwendig ist, in den einzelnen Fällen die Priorität der von Čelakovský abgegrenzten Unterarten, welche in dem erwähnten Werke veröffentlicht wurden, zu berücksichtigen. Es ist noch notwendig hinzufügen, dass in diesem Buche Čelakovský's Auffassung von breiten („superlineonischen“) Arten genau so markant ist, wie in einigen anderen seiner Werke.

Weil seine Flora der Umgebung von Prag heute auch in Böhmen eine bibliographische Seltenheit ist, halte ich es für geeignet, hier eine Übersicht der in dieser Schrift veröffentlichten Unterarten zu geben. In einigen Fällen füge ich ihnen (höchstwahrscheinlich zum erstenmal) die als Varietäten angeführten Sippen bei.

*Achillea millefolium* L. subsp. (b) *setacea* (W. et K. pro sp.) Čel. (1870) Květ. ok. Pražského (in Živa t. 4) 130.

*Agrostis vulgaris* With. subsp. (b) *alba* (L.) Čel. l. c. 35.

*Allium acutangulum* Schrad. subsp. (b) *montanum* (Schmidt pro sp.) Čel. l. c. 51.

*Anagallis arvensis* L. var. (α) *phoenicea* (Scop. pro sp.) Čel. l. c. 136. — *A. a.* var. (β) *coerulea* Čel. l. c. 136, nom. nud.

*Arabis hirsuta* Scop. subsp. (b) *sagittata* (D C. pro sp.) Čel. l. c. 78.

*Atriplex hastata* L. subsp. (b) *patula* (L. pro sp.) Čel. l. c. 64; (cum syn. *A. angustifolia* Smith).  
*Atriplex hastata* L. subsp. (c) *tatarica* (L. pro sp.) Čel. l. c. 64; (cum syn. *A. oblongifolia* W. et K.).

*Barbarea vulgaris* R. B. R. var. (β) *arcuata* (Reich. pro sp.) Čel. l. c. 77; (cum syn. *Erysimum arcuatum* Opiz).

*Callitriche verna* (L.) Scop. var. (β) *submersa* Čel. l. c. 58, sine descr.; (cum syn. *C. autumnalis* auct. boh., non L.).

*Cardamine pratensis* L. subsp. (b) *paludosa* (Knaf pro sp.) Čel. l. c. 78; (cum syn. *C. stolonifera* Tausch in Hb. boh., *C. grandiflora* Hallier).

*Centaurea montana* L. subsp. (b) *axillaris* (Willd. pro sp.) Čel. l. c. 120.

*Cerastium semidecandrum* L. var. (α) *subherbaceum* Čel. l. c. 85; sine descr.; (cum syn. *C. semidecandrum* Presl, *C. glutinosum* Fr.). — *C. s.* var. (β) *scariosum* Čel. l. c. 85, sine descr.; (cum syn. *C. viscosum* Presl).

*Cerastium triviale* Link. var. (β) *glabratum* Čel. l. c. 85; (cum syn. *C. holosteoides* Fries). — *C. t.* var. (γ) *silvaticum* (Opiz pro sp.) Čel. l. c. 85; (cum syn. *C. silvaticum* Opiz non W. et K.). *Chenopodium album* L. subsp. (δ) *opulifolium* (Schrad. pro sp.) Čel. l. c. 65.

*Crataegus* vide *Mespilus*.

*Draba verna* L. var. (β) *rotundata* Čel. l. c. 81, sine descr.; (cum syn. *Erophila praecox* Rehb.).

*Erysimum hieracifolium* L. subsp. (b) *durum* (J. et C. Presl pro sp.) Čel. l. c. 77.

*Euphrasia nemorosa* Soyer Will. subsp. (b) *pratensis* (Rehb. pro sp.) Čel. l. c. 142; (cum syn. *E. officinalis* α. *pratensis* Fr.).

*Galeopsis ladanum* L. subsp. (δ) *angustifolia* (Ehrh. pro sp.) Čel. l. c. 145.

*Galeopsis ladanum* L. subsp. (c) *villosa* (Huds. pro sp.) Čel. l. c. 145; (cum syn. *G. ochroleuca* Lam.).

*Galeopsis tetrahit* L. subsp. (δ) *versicolor* (Curt. pro sp.) Čel. l. c. 146.

*Galeopsis tetrahit* L. subsp. (c) *pubescens* (Bess. pro sp.) Čel. l. c. 146.

*Galium aparine* L. subsp. (b) *agreste* (Wallr. pro sp.) Čel. l. c. 117.

*Galium boreale* L. subsp. (b) *rubroides* (L. pro sp.) Čel. l. c. 117.

*Galium verum* L. var. (β) *wirtgenii* (F. Schultz pro sp.) Čel. l. c. 118.

*Gentiana amarella* (L.) Willd. subsp. (b) *germanica* (Willd. pro sp.) Čel. l. c. 153; cum var. (β) *chloraeifolia* (Nees pro sp.) Čel. l. s. 153.

*Glechoma hederacea* L. var. (β) *acutifolia* Čel. l. c. 145, cum diagn.: „foliis acute dentatis“.

*Glyceria fluitans* R. B. R. subsp. (b) *plicata* (Fries pro sp.) Čel. l. c. 40.

*Juncus conglomeratus* L. subsp. (b) *effusus* (L. pro sp.) Čel. l. c. 49.

*Knautia arvensis* L. subsp. (b) *silvatica* (Duby pro sp.) Čel. l. c. 119.

*Lappa tomentosa* Lam. subsp. (b) *major* (Gaertn. pro sp.) Čel. l. c. 121.

- Lappa tomentosa* L. a. m. subsp. (c) *minor* (D. c. pro sp.) Čel. l. c. 121.  
*Leontodon hastilis* L. subsp. (b) *hispidus* (L. pro sp.) Čel. l. c. 122.  
*Mentha aquatica* L. subsp. (δ) *verticillata* (L. pro sp.) Čel. l. c. 143.  
*Mespilus oxyacantha* (L.) Gaertn. subsp. (b) *monogyna* (Jacq. pro sp.) Čel. l. c. 102.  
*Myosotis silvatica* Hoffm. var. (β) *alpestris* (Schmidt pro sp.) Čel. l. c. 149.  
*Nymphaea alba* (L.) Presl subsp. (b) *candida* (Presl pro sp.) Čel. l. c. 69.  
*Ononis spinosa* L. subsp. (b) *repens* (L. pro sp.) Čel. l. c. 95.  
*Orchis latifolia* L. subsp. (b) *incarnata* (L. pro sp.) Čel. l. c. 55.  
*Phyteuma spicatum* L. subsp. (b) *nigrum* (Schmidt pro sp.) Čel. l. c. 133.  
*Pisum sativum* L. subsp. (b) *arvense* (L. pro sp.) Čel. l. c. 100.  
*Polycnemum arvense* L. var. (β) *setaceum* Čel. l. c. 65; (cum syn. *P. inundatum* Schrank).  
*Polycnemum arvense* L. subsp. (b) *majus* (A. Br. pro sp.) Čel. l. c. 65.  
*Polygala vulgaris* L. subsp. (b) *amara* (L. pro sp.) Čel. l. c. 92; accedunt varietates: var. (α) *grandiflora* Čel. l. c. 92 (varietas typica) et var. (β) *parviflora* Čel. l. c. 92, sine descr. (cum syn. *P. austriaca* Crantz, *P. uliginosa* Rechb.).  
*Polygonum lapathifolium* L. subsp. (b) *nodosum* (Pers. pro sp.) Čel. l. c. 66.  
*Polygonum lapathifolium* L. subsp. (c) *persicaria* (L. pro sp.) Čel. l. c. 66.  
*Polygonum lapathifolium* L. subsp. (d) *mite* (Schrank pro sp.) Čel. l. c. 66; (cum syn. *P. laxiflorum* Weihe).  
*Prunella vulgaris* (L.) Jacq. subsp. (b) *laciniata* (L. pro sp.) Čel. l. c. 147; accedunt varietates: var. (α) *alba* (Pall. pro sp.) Čel. l. c. 147 et var. (β) *coerulea* Čel. l. c. 147, sine descr. (cum syn. *P. intermedia* Brotero, *P. hybrida* Knaf).  
*Ranunculus aquatilis* L. var. (β) *paucistamineus* (Tausch pro sp.) Čel. l. c. 69. — *R. a.* var. (γ) *intermedius* (Knaf pro sp.) Čel. l. c. 69.  
*Ranunculus divaricatus* Schrank var. (β) *parviflorus* Čel. l. c. 69, nom. nud.  
*Ranunculus polyanthemos* L. subsp. (b) *nemorosus* (D. c. pro sp.) Čel. l. c. 70.  
*Rhinanthus minor* Ehrh. subsp. (δ) *major* (Ehrh. pro sp.) Čel. l. c. 141; cum var. (β) *villosus* (Pers. pro sp.) Čel. l. c. 141; (cum syn. *Alectorolophus hirsutus* All.).  
*Salix repens* L. subsp. (c) *elaegnifolia* (Tausch pro sp.) Čel. l. c. 62.  
*Salix repens* L. subsp. (c) *forbyana* (Smith pro sp.) Čel. l. c. 62; (cum syn. *S. heliceiflora* Tausch).  
*Scabiosa columbaria* L. subsp. (b) *ochroleuca* (L. pro sp.) Čel. l. c. 119.  
× *Scleranthus intermedius* Lasch subsp. (a) *fastigiatus* Čel. l. c. 164 (in addenda), cum diagn.: „annuus vel biennis, caule basi ramoso, ramis floriferis fastigiatis elongatis, floribus S. annui magnitudine. — Habitu S. annui, cum nimis affinis, sed differt laciniis calycinis latiuscule membranaceis, apice cucullato-subinflexis, staminibus laciniis duplo brevioribus (in S. annuo brevissimis, ter quaterve laciniis brevioribus). Inter hanc et sequentem sat diversam formae intermediae occurrunt.“ — In declivi sicco dorsu silicati ad Vápenka prope pagum Hrdlořezy socialiter crescens cum Sclerantho annuo et S. perenne (leg. K. Knaf fil. 1870); (cum syn. *S. intermedius* Kittel, *S. annuus-perennis* Aschers.).  
× *Scleranthus intermedius* Lasch subsp. (b) *fasciculatus* Čel. l. c. 164 (in addenda), cum diagn.: „perennis, multicaulis, cauliculis dense foliosis, emarceidis, ramis ascendentibus, foliorum fasciculis in axillis foliorum, floribus arete fasciculatis, copiosis, minoribus. — Habitu et vegetatione S. perennis, sed viridior (S. perennis superne glaucescit), laciniis calycinis acutiusculis, earumque margine angustiori, calyce sub anthesi aequae ac fructifero semiaperto, staminibus dimidio brevioribus. (In S. perenni calyx sub anthesi stellatim expansus staminibus saepius aequilongis, fructifer subclausus). — Absque dubio forma hybrida, re vera intermedia, provenit inter Scl. perennem copiosum sparsa, Scl. annuo cum var. (S. *verticillatus* Tausch), ex qua videtur orta, in vicino vigente.“  
*Sisymbrium* L. sensu (stricto) Čel. l. c. 76, cum diagn.: „Siliqua subteres vel paullulum a dorso compressa, latisepta, valvulis semicylindricis concavis, plerumque trinerviis, septo in parametro aequali vel latiori siliquae sito.“  
*Solanum nigrum* L. subsp. (b) *miniaturum* (Bernh. pro sp.) Čel. l. c. 151.  
*Solanum nigrum* L. subsp. (c) *villosum* (L. a. m. pro sp.) Čel. l. c. 151.  
*Spergula pentandra* L. subsp. (b) *morisonii* (Bor. pro sp.) Čel. l. c. 84; (cum syn. *S. pentandra* auct. boh.).  
*Stenophragma* Čel. (gen. nov.) l. c. 76, cum diagn.: „Siliqua a latere compressa, linearis, angustisepta, valvulis carinatis uninerviis, septo in parametro angustiori siliquae posito.“ (Cf. Index Kewensis fasc. 4. p. 990: Čel. Prodrumus Fl. Böhm. 3 : 445, 1875).  
*Stenophragma thalianum* (L.) Čel. l. c. 75; (cum syn. *Arabis thaliana* L. et *Sisymbrium thalianum* Gay.).  
*Thesium intermedium* Schrad. subsp. (b) *montanum* (Ehrh. pro sp.) Čel. l. c. 68.

- Thymus serpyllum* L. subsp. (b) *chamaedrys* (Fries) Čel. l. c. 144; cum var. (β) *lanuginosus* (Schk. pro sp.) Čel. l. c. 144.
- Trifolium agrarium* L. p. p. (sensu Pollich) accedunt varietates: var. (α) *campestre* (Schreb. pro sp.) Čel. l. c. 97 et var. (β) *procumbens* Čel. l. c. 97, nom. nud., sec. spec. auth. (v. in herb. Mus. Nat. Praha) *T. campestre* Schreb. in Sturm var. *pseudoprocumbens* (Mel. pro sp.) Lloyd est.
- Valeriana officinalis* L. accedunt varietates: var. (α) *latifolia* Čel. l. c. 118, nom. nud.; (varietas typica) et var. (β) *angustifolia* (Tausch pro sp.) Čel. l. c. 119.
- Verbascum phlomoides* L. subsp. (δ) *thapsiforme* (Schrad. pro sp.) Čel. l. c. 140.
- Veronica hederacifolia* L. subsp. (δ) *triloba* (Opiz pro sp.) Čel. l. c. 139; (cum syn. *V. lappago* Opiz non Schrank).
- Veronica prostrata* L. subsp. (b) *dentata* (Schmidt pro sp.) Čel. l. c. 137.
- Veronica prostrata* L. subsp. (c) *latifolia* (L. ampl. pro sp.) Čel. l. c. 137.
- Veronica spicata* L. ampl. subsp. (b) *orchidea* (Crantz pro sp.) Čel. l. c. 138.
- Vicia angustifolia* Roth subsp. (b) *sativa* (L. pro sp.) Čel. l. c. 100.
- Viola canina* L. ampl., accedunt varietates: var. (β) *montana* (L. pro sp.) et var. (γ) *ruppii* (Rechb. pro sp.) Čel. l. c. 83.
- Viola canina* L. ampl. subsp. (b) *pratensis* (M. et Koch pro sp.) Čel. l. c. 83; (cum syn. *V. pumila* Chaix).
- Viola canina* L. ampl. subsp. (c) *persicifolia* (Roth pro sp.) Čel. l. c. 83; (cum syn. *V. elatior* Fries).
- Viola odorata* L. subsp. (b) *hirta* (L. pro sp.) Čel. l. c. 82.
- Viola odorata* L. subsp. (c) *collina* (Bess. pro sp.) Čel. l. c. 82; (cum syn. *V. opizii* Knaf).
- Viola silvestris* Kit. subsp. (b) *riniviana* (Rechb. pro sp.) Čel. l. c. 83.
- Viola silvestris* Kit. subsp. (c) *arenaria* (DC. pro sp.) Čel. l. c. 83.

Anschrift des Verfassers Dr. R. Hendrych, Praha 2, Benátská 2. — Eingegangen am 1. X. 1957.

#### Literatur

- Čelakovský, L. (1867—1881): Prodnromus der Flora von Böhmen. — Teil I. (p. 1—112) 1867, Teil II. (p. 113—388) 1871, Teil III. (p. 389—691) 1875, Teil IV. (p. 691—955) 1881. — Prag.
- Čelakovský, L. (1868—1883): Prodnromus květeny české. — Díl I. (p. 1—112) 1868, díl II. (p. 113—384) 1873, díl III. (p. 385—676) 1877, díl IV. (p. 677—944) 1883. — Praha.
- Domín, K. (1948): Subspecie české flory, rozlišené Lad. Čelakovským v jeho „Prodnromu“ (1867—1883). — Věstník Král. čes. učené spol., tř. mat.-přír. 1947, no 2, p. 1—38, 1948.